

Pautes de la edición de textos medievales n'asturianu

ISABEL TORRENTE FERNÁNDEZ
UNIVERSIDÁ D'UVIÉU

Asoleyaos pel momentu tres números, el cuartu ta n'imprensa, de la Coleición *Fon-tes de la Llingua Asturiana*¹, paezme afayadizo la esposición y tamién la esplicación de los criterios adoptaos pa la edición de documentos n'asturianu.

Dicha Coleición inxértase nel conxuntu de publicaciones de l'Academia de la Llingua Asturiana y respunde a la necesidá de cuntar con textos medievales nos qu'afitar la investigación del romance asturianu nel tiempu que, desplazando al llatín, entama a tar nos documentos xurídicos, cosa yá del too normal nel sieglu XIII. Amás, dependiendo de zones xeográfiques, d'escribanos y de notarios, estes actes xurídiques son reflexu, en mayor o menor midida, de la propia llingua qu'entós se falaba.

La esistencia ya importancia de los documentos medievales n'asturianu ye cosa per clara y ente los munchos trabayos aducibles podemos citar el del profesor X.LI. García Arias, "La escritura medieval asturiana"².

De fechu, el fondu documental del espaciu astur-leonés ye de riqueza abonda, por-

---

¹ *Documentación de la Catedral d'Uviéu (sieglu XIII)*. [1], llectura de Montserrat Tuero Morís, Uviéu, Academia de la Llingua Asturiana, Uviéu, 1994; *Documentos del Monesteriu de Balmonte (sieglu XIII)*, llectura de Margarita Fernández Mier, Academia de la Llingua Asturiana, Uviéu, 1995; *Documentación de la catedral d'Uviéu (sieglu XIII)*, [2], llectura de Ana Isabel Fernández Rodríguez, Academia de la Llingua Asturiana, Uviéu, 1996.

² *La Llingua Asturiana. La Langue Asturienne. La Lengua Asturiana*. Academia de la Llingua Asturiana, Uviéu, 1995, pp. 41-48.

que la xuntura d'unes instituciones eclesiástiques con otres que teníen una situación más afitada (poro, permanecieron a lo llargo de los sieglos), díu comu resultáu la conservación d'un ampliu conxuntu de documentos medievales, axuntaos, amás, nun curtiu númberu d'importantes, y na mayoría de los casos, afayadizos archivos monásticos y catedralicios, comu'l de la catedral d'Uviéu y el de la catedral de Lleón y el del monasteriu de San Pelayu d'Uviéu, por nun citar namás que dellos exemplos.

Otru fechu de relieve ye que bona parte de dicha documentación ta yá asoleyada, y la llarga bibliografía de fontes documentales que correspuenden al nuesu dominiu llingüísticu foi, tamién, oxetu d'una publicación³.

N'efeutu, cola ocasión del proyeutu PatRom/Patronimia Románica (que tien por finalidá la igua d'un diccionariu onomásticu de tola Romania, asina comu de diccionarios particulares per zones llingüístiques, l'asturiana ente elles) ún de los trabayos básicos foi'l de la recopilación de fontes de les qu'habíen sacase los nomes de les persones, los términos onomásticos. Y comu nel proyeutu citáu tán inxertaos centros universitarios y d'institutos d'estudios llingüísticos de tola Romania, cada centru del dichu proyeutu ellaboró'l so repertoriu de fontes, pa llueu entamar una obra común a tol proyeutu, comu yá se fizo.

Nel casu del Centru d'Uviéu, al tar muchos documentos medievales asoleyaos en más d'un llibru y al tar escritos ya en llatín, ya en romance, asturianu o castellanu, la bibliografía ellaborada hubo incorporar estes informaciones. Con ello, lo que quiero dicir ye que, nel nivel heurísticu, cuntamos yá con una información sistematizada de los documentos editaos que foron, nel so día, escritos na llingua asturiana.

Pela mio parte, dende'l trabayu hestóricu, tenía editao documentos y consultaos, sin problemes aparentes, la mayor parte d'esos ediciones; pero, nel momentu de contrastar paeceres con llingüístes y filólogos nel senu d'un llabor interdisciplinariu, pudi ver que munches d'esos publicaciones nun resultaben del too amañoses pa ellos.

Quiciás l'entamu de situación tala nun seya difícil d'establecer; n'efeutu, nes anti-

---

³ A.M. CANO GONZÁLEZ, J.L. GARCÍA ARIAS, I. TORRENTE FERNÁNDEZ, J. VIEJO FERNÁNDEZ, S. VILLA BASALO, L. DIAZ SUÁREZ, R.J. BARCIA LÓPEZ, *Repertorio bibliográfico de fuentes del dominio lingüístico asturiano-leonés en la Edad Media*, Conseyería de Cultura, Principáu d'Asturies, 1996.

gües facultaes de Filosofía y Lletres dábase-yos a los estudiantes un conxuntu de saberes, casi toos al mesmu nivel y entós nun yera raro que daquella salieren persones que cultivaren, a la par, la hestoria y la filoloxía, casu de don Ramón Menéndez Pidal. Poro, nes ediciones de documentos medievales nun se perdía de vista esta doble vertiente, ye dicir, a los posibles destinatarios, tanto hestoriadores comu llingüistes; asina, bon exemplu d'eses ediciones ye della parte de la obra de don Antonio Cristino Floriano Cumbreño, caderalgu que foi de la Facultá de Filosofía y Lletres de la Universidá d'Uviéu, y otru exemplu tovía anterior ye'l de Ciriaco Miguel Vigil.

Pero, llueu, desapaez la Facultad de Filosofía y Lletres, en favor d'un mayor númberu de Facultaes qu'apurren títulos más especializaos, pues tanto la hestoria comu la filoloxía y la llingua llogren un mayor afitamientu epistemolóxicu. Nesti procesu, al qu'equí me refiero del mou más curtíu posible, la disciplina de la Paleografía, tanto nel nivel d'interés comu nel alministrativu, foi decantada hacia la hestoria. Entós, y comu diz Wilen Noomen⁴, ya que l'editor de testos fai de mediador ente la obra medieval y el públicu actual, entiéndese que'l calter de la edición tea en función del so públicu y s'escueyan unos criterios de trescripción más acordies col usu de los hestoriadores que col de los llingüistes.

D'otru llau, hai dalgún autor que sostién que namás que'l llingüista y filólogo con conocimientos paleográficos pue facer una edición crítica. Nun quiero entrar nesti campu nel que pue haber encisme, sinón alvertir namás que, nel casu del asturianu, mentantu que la Paleografía nun seya otra vegada oxetu d'estudiu de filólogos y llingüistes, les ediciones de documentos suelen correr a cargu de persones que recibieron formación paleográfica nos sos estudios hestóricos.

Tamién tien que tenese en cuenta'l fechu de que no que respeta a los criterios d'edición de los documentos medievales nun hai total acuerdu tovía. Asina, nel caberu estáu de la cuestión asoleyáu pola Universidá de Lovaina la Nueva⁵, no referió a la edición de manuscritos medievales de mou xeneral, alviértese que sigue la dixebría ente

⁴ "Critique textuelle, tendances et perspectives. Introduction", *Actes du XVIII Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, (Trèves, 1986), ed. D. Kremer, Tubinga. 1988. t. VI, p. 4.

⁵ P. BOURGAIN, "L'edition des textes vernaculaires". *Bilan et perspectives des études médiévales en Europe*, Louvain-La-Neuve, 1995, pp. 427-448.

“conservacionistes” ya “reconstruccionistes”; los primeros, los “conservacionistes” nun quieren oyer falar de nada rellacionado cola alteración de los testos, pues consideran que les llingües qu’entavía tán n’estudiu requieren la fidelidá a los escribanos comu puntu de partida, dao que la esistencia de ilagunes nel conocimientu d’eses llingües fai aventurada cualquiera de les reconstrucciones.

El profesor Núñez Contreras espuso cómu, al so entender, hai tres niveles na Paleografía: ún, el de la llectura; dos, el del análisis; y, un terceru que s’identifica cola historia de la escritura⁶. Nesti sen, alvierto que la nuesa coleición de fontes documentales correspuéndese col primeru d’estos niveles; poro, nes publicaciones úsase’l términu “llectura” pa referise al trabayu de los autores de les ediciones.

L’antedichu profesor Núñez Contreras tamién escribió, n’otru llugar de la so obra, que nun se debe prescindir de nengún elementu gráficu del documentu “por insignificante que parezca”. En quantu a les normes de trescripción, aconsejó adoptar les “al uso”⁷.

N’efectu, les normes camudaron según les épocas y los centros de la so emisión; y, al tratase de daqué difícilmente oxetivable, dellos editores de documentos escueyen los criterios que consideran más correutos, esplicándolos siempre nos entamos de les sos respetives obres.

D’otru llau, la Comisión Internacional de Paleografía tomó un alcuertu so la edición de documentos medievales⁸, pa, na medida de lo posible, tentar d’unificar les diferencies habíes ente los ámbitos inglés, alemán, francés, italianu, español... Pa ello, la Comisión asítiase na pretensión de conciliar el respetu al testu cola necesidá de facelu intelixible a los usuarios, pero, tamién cuenta con esceiciones cuando se trate de documentos d’interés filolóxicu.

Poro, los criterios escoyíos pa la nuesa coleición de fontes, respunde a un intercambiu de paeceres, concretáu nun análisis yá esposición de problemes y necesidaes, colos propios llingüistes y filólogos, darréu que, al tratase d’una edición de fontes pal es-

---

⁶ M. NÚÑEZ CONTRERAS, *Manual de Paleografía. Fundamento e historia de la escritura hasta el siglo IV*, p. 19.

⁷ *Ibidem*, p. 36.

⁸ “Editions de documents médiévaux”, *Folia Cesaraugustana I* (1984). Zaragoza.

tudiu del asturianu, lo más cabal ye atender les necesidaes ya indicaciones de los investigadores d'esi campu. Ye una esperiencia de llabor interdisciplinariu que resulta granible pa toos, en cuantes que la pallabra sal más clara del estudiu llingüísticu y, poro, tamién la realidá que ta tres d'ella, y ye esa realidá la que—y interesa algamar al hestoriador. Esti trabayu conxuntu nun significa otra cosa que poner en práutica'l conseyu del gran hestoriador medievalista francés Marc Bloch.

Entós, col fin de cuntar con testos pal llabor investigador sol asturianu medieval, consideróse afayadizo adoptar y poner en práutica los siguientes criterios:

1. Respetar los aspectos morfolóxicos y ortográficos del orixinal. Ello lleva inxerío, dende llueu, el respetu a la puntuación, separtación o xuntura de pallabres y al usu de lletres mayúscules, tal y comu ta nel documentu.

Yá se fizo referencia a la normativa de trescripción paleográfica al usu que, nestos aspectos, propón l'actualización de los testos a editar. Aunque, d'otru llau, la propia Comisión Internacional de Diplomática espresa les posibles esceiciones; asina, no que cinca al respetu de la puntuación orixinal diz que “pour certains textes archaïques d'intérêt philologique evident... conviendrait de reproduir la ponctuation de l'original”⁹ y esplicítense los testos irlandeses.

En cuantes a poner les mayúscules al usu de güei, la citada Comisión alvierte la dificultá de dictar una norma fixa en dellos casos, asina nos nomes relativos a profesiones, porque na práutica, non siempre ye posible precisar si se trata d'una cenciella espresión d'un oficiu; entós había que ponelu con minúscula, o si yá forma parte del sistema onomásticu de los sos portadores, que diría con mayúscula¹⁰.

Si bien, pola parte de nós, el nuesu criteriu de mantenimientu de la fidelidá al orixinal, no que cinca a la puntuación, separtación y xuntura de les pallabres, ye'l requerimientu de filólogos y llingüístes estudiosos del romance asturianu, qu'argumenten qu'estes cuestiones son—yos pernecesaries pa llevar a cabu estudios morfolóxicos y llingüísticos, pues lo que güei tien della asemeya de caos, quiciás tuviese sentíu pal escribanu medieval y, cuanto menos, ye una prueba de los sos tanteos.

⁹ *Ibidem*, p. 47.

¹⁰ *Ibidem*, p. 47.

2. *Consérvense les consonantes dobles nel aniciu de pallabra*, criteriu que respunde al interés de delles consonantes dobles, que n'ocasiones espresen, por exemplu, palatalización, casu de “*nnos*”.

3. *Mantiénese, al igual que nel testu orixinal, la u col so doble sentíu, vocálicu y consonánticu*, pues ello tamién ye pista d'un fenómenu fonéticu.

4. *Mantiénense, tamién comu nel orixinal, la i curtia y la i llarga*, cosa que permite l'estudiu de la tradición gráfica, asina comu la confeición de series estadístiques. Hai que dicir qu'al mantenimientu de la *s* curtia y llarga nun se renunció por falta d'interés, sinón por dificultaes tipográfiques, pues yá pa representar la *i* llarga tuvo que recurrise a la *j* actual.

5. *Nun se desarrolla l'abreviatura del signu tironianu, espresión de la conxunción copulativa* y, nesti casu, comu tamién nos alcontramos con limitaciones tipográfiques, recurrimos a lo que ta al nuesu algame, esto ye'l signu &. La razón d'esti criteriu affitase na diversidá de formes nes que s'espresa la conxunción copulativa “*in extenso*”, pues apaéz comu *e*, *et*, *ye* y *ya*, coincidiendo inclusu toes estes formes nel mesmu documentu; poro, cuandu la conxunción vien con abreviatura, cualquiera eleición de desarrollu que se faiga supón, con toa probabilidá, distorsionar la intención del escribanu.

6. *Indícase, pentemedies del sorráyau o la cursiva, el desarrollu de les abreviatures*, requisitu fundamental pa proceder al estudiu llingüísticu y filolóxicu del asturianu na Edá Media. Nesti sen, la Comisión Internacional de Diplomática considera, nun principiu, “normalment inutil” que l'editor indique'l desarrollu de les abreviatures; sin embargo, almite, na llinia siguiente, que pue ser aconsejable indicalo cuandu se trate de documentos de “*un intêret excepcional*” nel dominiu filolóxicu¹¹. Pela parte de mio, nun sé si ye mucho suponer, pero entreveo ¿quiciás discutiniu na redaición d'esti testu?, pues ¿por qué l'axetivu “*excepcional*”? ¿nun ye yá abondo l'interés sin más? Pues, d'otru llau, la mesma Comisión aconseya que s'indique'l desarrollu de les abreviatures nel casu de términos onomásticos y toponímicos con poques indicaciones gráficas.

¹¹ *Ibidem*, p. 44.

Pero, no que cinca al romance asturianu, que pa nosotros tien un interés esceicional, pues ta claro que l'interés ponlu'l suxetu investigador, el desarrollu de toles les abreviatures ye de necesidá, cosa que pue mostrase fácilmente col recursu a dellos exemplos:

* Nel casu de la preposición *per/por*, porque apaecen les nos documentos y con significaos estremos; pero, al ser idéntica la so abreviatura, a los estudiosos de la llingua interésá-yos tener la certeza de cuándo l'escribanu lo ufre "*in extenso*", pa comprobar si l'usu d'una preposición o d'otra se correspuede o non col usu que tovía se fai nel asturianu de güei.

* Otru posible exemplu ye'l de la diptongación, porque ye menester comprobar el momentu nel que los escribanos la recueyen.

* Y tamién pue servir d'exemplu un fenómenu presente nos documentos asturianos, anque no mui corriente, que ye'l de l'alternancia del llugar de la *n* en delles pallabres, asina *Martino*, que tamién pue apaecer comu *Martion* o *camino/camion*; dándose les dos formes nel mesmu documentu, entós, cuando la *n* ta suplida pola abreviatura ¿cuála ye la forma qu'hai qu'escoyer? Podíen axuntase más exemplos, ensin recurrir al procuru col qu'ha procededese nel tratamientu de los términos onomásticos y topónimicos.

La validez del conxuntu de criterios escoyíos na edición de les *Fontes de la Llingua Asturiana* habrá valorase nel cursu del llabor investigador. Pretendióse averar el testu medieval al llingüista; anque, tamién hai que dicilo, l'averamientu total nun ye posible, lo que, n'otres pallabres, significa que l'estudiosu de la llingua debe recurrir, y quiciás en más d'una ocasión, al documentu orixinal. Esta observación qu'agora faigo respuede, d'un llau, a la necesidá de corroborar dellos fenómenos y, d'otru llau, a la esistencia d'errores nes ediciones.

De fechu, ye sabío que nos manuales de crítica testual yá apaecen tipificaos dellos errores comunes cometíos polos copistes medievales y que siguen y siguimos cometiendo los editores de güei (les estadístiques amuesen que los copistes medievales cometíen, polo menos, un error por foliu copiáu); los errores comunes tipificaos son los conocíos comu adición, omisión, alteración, sustitución (*adiectio*, *detractatio*, *trans-*

mutatio ya *immutatio*), a los que se sumen dellos otros de la propia collecha de ca copista o editor.

Poro, nesti sen, pienso que foi sabiamente acordies cola realidá la postura y alvertencia de R. Kittel, que, a primeros d'esti sieglu, editaba la *Biblia Hebraica* y sabedor de que tenía imperfeiciones, enfotábase en qu'investigadores posteriores les fueren superando nel futuru, y esta esperanza espresála pentemedies del recursu poéticu a ún de los salmos (“*dies diem docet*”, Sal. 19, 2). Los editores de la edición de 1990, que supera totalmente'l testu de Kittel, tienen la galanura de recordar esta circunstancia y acuéyense ellos mesmos al dichu tributu *del día enseña al otru día*.

Esti exemplu qu'escoyí, salvando les distancies, no que cinca a les dificultaes que medien ente un testu hebréu y los testos llatinos y romances, ye espresivu en cuantes que'l destín de les ediciones ye'l de ser meyoraes. He dicir, pela parte de mio, que de les munches publicaciones coles que trabayé, nun alcontré nenguna que nun tuviese dalgún error, entamando peles mías propies, pero, nun ye menos cierto que si'l conocimientu de la hestoria medieval d'Asturies ta nel llugar que ta, ye debío a eses ediciones de documentos. Esperemos que la edición pensada tamién pa filólogos y llingüistes seya d'asemeyada utilidá en cuantes al Asturianu de la Edá Media.